

- HANSÁGI ÁGNES 2021. Mit jelent ma Jókait olvasni? *Tiszatáj* 75/4: 112–122.
- KISS GÁBOR főszerk. 1998. *Magyar szókincstár. Rokon értelmű szavak, szólások és ellentétek szótára*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KISS MARGIT 2016. Egy XVIII. századi írói korpusz modern feldolgozása. *Magyar Tudomány* 177/11: 1305–1309.
- SZILASI LÁSZLÓ 2000. *A selyemgubó és a „bonczoló kés”*. Osiris – Pompeji Alapítvány, Budapest–Szeged. 2000.
- T. SOMOGYI MAGDA 2020. Az íróinév-szótárak kérdései a tervezett Jókai-névszótár kapcsán. *Névtani Értesítő* 42: 109–126.
- T. SOMOGYI MAGDA – TINER TIBOR 2017. A földrajzi nevek Jókai műveiben. In: BENŐ ATTILA – GÚTI ERIKA – JUHÁSZ DEZSŐ – SZOTÁK SZILVIA – TERBE ERIKA – TRÓCSÁNYI ANDRÁS szerk., *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében*. Termini Egyesület, Törökbálint. 65–75.
- WACHA IMRE 1994. Utószó a Jókai-szótárhoz. In: *uo.* 2: 437–446.

T. SOMOGYI MAGDA
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

TÁRSASÁGI ÜGYEK

Komlósiné Knipf Erzsébet 70 éves*

Az ismert körülmények miatt ugyan kissé megkésve, de annál nagyobb szeretettel és nagybecsüléssel köszöntöm sokak nevében is Komlósiné Knipf Erzsébet egyetemi tanárt 70. születésnapja alkalmából. Annak oka, hogy ma ezt a laudációt én tartom, kettős.

Egyrészt – noha az élet úgy hozta, hogy immár több mint 50 éve a francia nyelv és kultúra tanulmányozásának és terjesztésének szolgálatában állok – az ELTE volt német szakos hallgatójaként sohasem szakadtam el a germanisztikától. Sőt, éppen ennek köszönhetően szűkebb szakmai területem, a frazeológia és a lexikográfia művelése során a német románistákkal kialakult szoros és megtermékenyítő szakmai kapcsolataimat. Egyben itt szeretnék hálával megemlékezni az egykori Német Nyelv és Irodalmi Tanszék olyan kiváló oktatóiról is, mint Juhász János, Mollay Károly, Tarnói László, Manherz Károly, Hessky Regina, akiktől sokat tanultam szakmából, emberségből és akik közül utóbbi kettő a későbbiekben is mindig mindenben segítette pályám alakulását. Megtiszteltetés és öröm továbbá számomra, hogy a Germanisztikai Intézet számos kiváló oktatójával – a teljesség igénye nélkül Brdar-Szabó Rita, Erb Mária, Müller Márta, Orosz Magdolna, Rada Roberta – a mai napig van szerencsém együtt dolgozni habilitációs bizottságokban, PhD-védéseken, államvizsgákon.

A másik, szintén személyes okom az a szakmán túli régi, mély, legjobban az „egyívású” szóval jellemezhető barátság, ami Lízhez és férjéhez, Komlósi László barátomhoz fűz immár közel harminc éve, és ami által valódi értelmet nyer számomra az az arisztotelészi gondolat, miszerint „Barátok nélkül senkinek sem lehet kedves az élete, még ha minden egyéb jóban része is van”. De ha már klasszikust idéztem, megemlítem még Cicerót is, aki

* Elhangzott 2022. november 8-án az ELTE Germanisztikai Intézete ünnepi konferenciáján.

pedig azt hirdette, hogy „A barátsággal sosem szabad betelni úgy, mint egyéb dolgokkal: minél régebbi, annál édesebb, miként a borból is az, amelyik kiállta az idő múlását.”

E személyes bevezető után pedig következtek ünnepeltünk laudációja!

Bizonyára sokan tudják, hogy Knipf tanárnőnek két anyanyelve van, a szó legneme-
sebb értelmében. Családi környezetében, a német–bunyevác–magyar többnemzetiségi fa-
luban, a Bács-kiskun megyei Garán természetes volt az ötvenes években, hogy mindenki
azon a nyelven beszél szűkebb családi és baráti körben, ami a saját kulturális közegéből
adódik. Knipf Erzsébet anyanyelve a német nyelv volt, ezzel nőtt fel. Édesapja, Knipf
József, tisztában volt a kisebbségi német nyelv értékével, de azt is tudta, hogy magyar
környezetben a magyar a domináns nyelv, és a kisebbségi nyelvek ápolása az etnikai ki-
sebbségek saját feladata. Édesapja a saját dialektusuk használata mellett a német irodalmi
nyelv ápolását is szem előtt tartotta. Ezért sok német irodalmi művet adott Líz kezébe,
aki örömmel olvasott iskolás korától kezdve, és e jó szokását a mai napig is megőrizte.
Édesapja saját magával szemben is igen igényes volt nyelvi-kulturális vonatkozásban, és
hasonló pályacélt tűzött ki leánya számára is, akit gimnáziumba, majd főiskolára, később
egyetemre küldött, ahol ő német–magyar szakos tanári diplomát szerzett.

Édesapján kívül tantéja, anyai ági nagynénije, háromévnvi szovjetunióbeli kény-
szermunkából hazatérve szintén nagy szeretettel és gondoskodással fordult egyetlen uno-
kahúga felé. Ennek az egyik, ma már érthető, bár a környezetükben akkor nem mindig
támogatott „szeretetnek” a megnyilvánulása volt, hogy Lízzel sokat beszélt magyarul.
Tudta, hogy az utcán játszva Líz megtanul a gyerekektől magyarul, de az irodalmi ma-
gyar nyelv elsajátítását – a német mellett – hasonlóan fontosnak tartotta. Feltehetően az
apától és a nagynénitől kapott kettős késztetés miatt lett Líznek két anyanyelve. De az itt
élő magyar nyelvű lakosság is igen változatos nyelvjárásokat beszélt: a második világhá-
ború után ugyanis sok székely, felvidéki, délvidéki, kárpátaljai kényszerült menekülni,
és Garán talált új otthonra. Líz – alap kétnyelvűsége miatt – természetes érzékenységet
fejlesztett ki magában a különböző magyar és német dialektusok megkülönböztetésére
és értékelésére. Az sem véletlen, hogy a népzeneét illetően ma is a „délsláv kólóra” és
a délsláv egyházi énekekre dobban meg leginkább a szíve: ez lett számára – lévén a garai
soknemzetiségű közösség tagja – a harmadik „anyanyelve”.

E hármas kötődésnek, indíttatásnak köszönhetően Knipf Erzsébet számára az anya-
nyelvével és az idegen nyelvekkel való elmélyült, igényes kapcsolat egyszerre lett nagy
odaadással üzött kenyéradó foglalkozás és felüdülést jelentő varázslatos időtöltés. Mert
Kosztolányinak a Nyelv és lélek című tanulmánykötetében megfogalmazottakkal együtt
vallja ő is, hogy „a nyelv varázsa [...] éppen az, hogy telis-tele van emberi tartalommal,
letűnt nemzedékek életével, okos és ostoba emberek szellemével, akik az indulat hevében
nyűtték és rontották szavait, s úgy hagyták ránk, az érzés megindító szeszélyével együtt.
[...] Minden szó ereklje. [...] Családi emlékek évezredes kincstára az élő nyelv. Azért
tudunk rajta beszélni, mert hasonlóit hozzánk: éppoly eleven és gyarló, mint mi. Édes hibái
többet érnek a tökélynél. Jellemezhetjük vele magunkat, kik szintén hibákkal vagyunk tel-
jesek. Szólásai körülhatároltak, de rugalmasak is, annyira tágíthatók és szűkíthetők, hogy
lelkünk egész gazdagsága beléjük fér”.

Líz lelke pedig különösen gazdag, hisz abban nem egy, hanem több nyelv szavai,
szólásai is kölcsönös vonzalomban férnek meg egymással. És Friedrich Schiller gondo-
lata is jól illik rá: „Die Sprache ist der Spiegel einer Nation. Wenn wir in diesen Spiegel

schaufen, so kommt uns ein großes treffliches Bild von uns selbst daraus entgegen. Wie menschlich Menschen sind, zeigt ihr Umgang mit der Muttersprache.”

Néhány szót szólnék Knipf Erzsébet oktatói pályafutásáról is. 1974 óta oktat a felsőoktatásban. Először főiskolai oktatóként, majd hamarosan egyetemi oktatói-kutatói beosztásban. Először a Pécsi Tudományegyetemen, ami később Janus Pannonius Egyetem, majd újfent Pécsi Tudományegyetem lett. 1994-ben egyetemi docensi kinevezést kapott az Eötvös Loránd Tudományegyetem Germanisztikai Intézetében. 1999 és 2002 között Széchenyi Professzori ösztöndíjban részesült. 2001-ben habilitált. 2004-ben egyetemi tanári kinevezést kapott. 2006 és 2017 között a Germanisztikai Intézet igazgatója volt. 2015 és 2021 között az ELTE BTK Habilitációs Bizottságának elnöki tisztét látta el. Több éven át abban a szerencsében és kitüntetésben részesültem, hogy e bizottságban együtt dolgozhattam vele. Felelősségteljes munkáját minden beosztásában, minden megbízatása során mindig nagy empátiával, precizitással végezte.

Ünnepeltünk a magyarországi germanisztika nemzetközileg is egyik legismertebb és legelismertebb személyisége, amit jól bizonyít a 12 hazai és németországi szakmai szervezetben, 17 kutatási projektben való aktív részvétele, valamint számos díjjal, kitüntetéssel – többek között a DAAD Grimm-díjjal és a Magyar Érdemrend Polgári tagozat Tisztikeresztjével – elismert, gazdag és sokrétű oktatói, kutatói, tudományszervezői, szerkesztői, tanácsadói, szakértői, lektori és közéleti munkássága, aminek állomásait – mivel azokat az itt egybegyűltek bizonyára jól ismerik – számosságukra való tekintettel most szíves engedelmmel egy kivétellel nem sorolnám fel. Ez a kivétel pedig az oktatott doktori kurzusainak izgalmasan sokszínű tematikája, amit jól illusztrálnak a következő címek:

- a nyelvtudomány története és módszertana,
- empirikus módszerek és eszközök a nyelvészeti kutatásban,
- nyelvrendszer és nyelvhasználat,
- modern szociolingvisztikai irányzatok, a német nyelv szociolingvisztikája,
- a nyelvészajátítás kérdései,
- kontaktusnyelvészet, kétnyelvűség kisebbségi és migrációs helyzetben,
- német nyelvészeti kutatás, variációkutatás, a német nyelv pluricentricitásának modellezése,
- nyelvfejlődési tendenciák a mai németben,
- lexikológia és lexikográfia.

És talán épp ez utóbbi az, ami a személyes szimpátián túl a több évtizedes ismeret-ségünk és barátságunk egyik fontos pillére.

Kedves Líz! Szívből kívánom neked, hogy még nagyon sokáig „hetvenkedj” köztünk erőben, egészségben kedvenc kutatási témáid – a Sprachvariation, Minderheitensprachen, Mehrsprachigkeit, Wortbildung, Wortschatzforschungen, Soziolinguistik, Normfrage – vonzásában. Mert tudom, hogy az ezekkel való szinte napi szintű foglalkozás neked nem munka, hanem felüdülés. Ha pedig néha mégis úgy érzed, hogy meg kell pihened, gondoldj Goethe szavaira: „Man sollte alle Tage wenigstens ein kleines Lied hören, ein gutes Gedicht lesen, ein treffliches Gemälde sehen und, wenn es möglich zu machen wäre, einige vernünftige Worte sprechen”.

De ha már Goethe idéztem, köszöntőmet szintén egy tőle vett ismert gondolattal zárnám: „Der Worte sind genug gewechselt, lasst mich auch endlich Taten sehen”.

Kedves Líz! Kívánok neked a következő évtizedekre is jó egészséget, alkotókedvet és sok boldogságot. Születésnapod alkalmából fogadd szeretettel e csokrot! Isten éltesen sokáig! Ad multos annos!

BÁRDOSI VILMOS
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

NYELVTÖRTÉNETI ADATOK

A Castaldo-kódex és a benne található magyar nyelvű forrás

1. Federico Borromeo (1564–1631) a bolognai egyetem diákja volt. Miután a papi pályát választotta, Paviában tanult teológiát, s ezután Rómába került, ahol Cesare Baronio bíboros köréhez tartozott. 31 éves korában, 1591-ben lett Milánó érseke. Ekkor kezdte meg a kéziratok gyűjtését ágensei révén szerte Itáliában és az Alpokon túl, majd nyilvános használatra megalapította az Ambrosiana Könyvtárat (1609-ben), amely világhírű képtárral is rendelkezik, és az Accademia Ambrosiana székhelye is egyben. A Castaldo-kódexet ez a milánói Biblioteca Ambrosiana őrzi, jelzete G 275 Inf. Az alapító szándékának megfelelően számos humanista könyvtárat és gyűjteményt vásároltak meg, köztük Gian Vincenzo Pinelli padovai humanistáét, aki szisztematikusan gyűjtötte a magyarországi anyagot. Pinelli (1535–1601) nápolyi születésű humanista, botanikus és könyvgyűjtő. Levelezése révén kapcsolatban állt a korabeli Európa csaknem minden humanistájával, és padovai háza a tudósok kiemelkedő találkozóhelye lett. Halála után gyűjteménye kalandos úton végül Milánóba került, benne a „Cose d’Ungheria” [Magyarországi ügyek] elnevezésű fond is, a Castaldótól származó iratokkal, amit talán ő maga köttetett még egybe (DBI. 1960–2010).

A Castaldo-kódex 129 papírra írt, latin, olasz, német, spanyol és magyar nyelvű dokumentum egybekötésével alakult ki. Az iratok 1547 és 1558 között keletkeztek, és mindegyik kapcsolódik valamilyen módon Giovanni Battista Castaldóhoz, a császári csapatok vezéréhez. Castaldo a spanyol hadseregben küzdötte fel magát, s első ízben 1536–37-ben küldték Magyarországra, hogy támogassa I. Ferdinánd császárt (V. Károly fivérét és Jagelló Anna magyar hercegnő hitvesét) a magyar trónért folyó véres háborúban, amelyet Ferdinánd Szapolyai János erdélyi vajda, választott király ellen vívott (vö. SENATORE 1887, DE CARO 1978: 562–566).

A 129 dokumentumból több mint 70 az 1551–52. évi magyarországi és erdélyi eseményekre vonatkozik, amely időszak kiemelkedő jelentőségű volt a régió története szempontjából. 1551. július 19-én következett be a Magyarország és Erdély feletti fennhatóság átruházása a Szapolyai-házi rómái királyra, Habsburg Ferdinándra. Ez az esemény azonnal kiváltotta Szulejmán török szultán reakcióját, aki eddig közvetlenül vagy közvetett úton, adófizetés révén ellenőrzést tudott gyakorolni ezek felett a területek felett. A Habsburg-dinasztia hatalomra lépését követően Szulejmán 1556-ban ismét megszállta Erdélyt, és Szapolyai János fiát, János Zsigmondot tette meg fejedelmé.